

ІСТОРІЯ В ОСОБАХ

Н. М. РУДЕНКО (Київ)

Партизанський командир (до 100-річчя від дня народження О. Ф. Федорова)

Минуло 100 років від дня народження одного з організаторів і керівників партійного підпілля й партизанського руху в Україні під час Великої Вітчизняної війни, генерал-майора, партійного і державного діяча, двічі Героя Радянського Союзу Олексія Федоровича Федорова. Він належав до плеяди видатних партизанських командирів, діяльність яких сприяла переростанню стихійних дій окремих груп і загонів радянських громадян, що боролися з німецько-фашистськими загарбниками на тимчасово окупованих ними територіях, у організований партизанський рух. Його життя — яскравий зразок самовідданого служіння Батьківщині, рідному народові.

Народився О. Ф. Федоров 17(30) березня 1901 р. у Катеринославі (нині — Дніпропетровськ). Втративши в ранньому віці батьків, виховувався спочатку в дитячому притулку, згодом — у сім'ї селянина с. Лоцмано-Кам'янка М. Т. Костири. Незважаючи на нестатки, закінчив чотирикласну школу, після чого вступив до двокласного училища, однак невдовзі через скрутне матеріальне становище залишив його і став наймитувати. 19-річним юнаком вступив добровольцем до лав Червоної армії, взяв участь у громадянській війні.

Демобілізувавшись у 1924 р., О. Ф. Федоров включився в будівництво мирного життя: працював на заводах і будовах рідного міста, на спорудженні тунелю Мерефо-Херсонської залізниці, Ріонської ГЕС у Грузії. У 1927 р. вступив до лав КП(б)У. Відтоді він активно займався громадською і партійною роботою, водночас знаходячи можливості для навчання в Чернігівському технікумі залізничного будівництва, який закінчив у 1932 р.

Того ж року ЦК КП(б)У направив О. Ф. Федорова на керівну профспілкову і партійну роботу: він працював головою райпрофради, другим, а згодом — першим секретарем ряду райкомів партії. У квітні 1938 р. обраний комуністами області, які гідно оцінили його організаторські здібності і принципи при розв'язанні нагальних завдань, першим секретарем Чернігівського обкому КП(б)У. Розпочалося заповнене труднощами й повсякденними турботами життя керівного партійного працівника, який багато зробив для налагодження державного, господарського і культурного будівництва й за досягнуті успіхи був нагороджений орденом Леніна.

З початком війни Олексій Федорович усі свої зусилля спрямовував на термінове вирішення ряду важливих завдань, що постали перед країною. Він займався питаннями евакуації людей, устаткування і матеріальних цінностей у глиб Радянського Союзу, перебудови народного господарства на воєнний лад, створення партійного підпілля і партизанських формувань тощо.

У вересні 1941 р., коли бойові дії перекинулися на територію Чернігівської області, ЦК КП(б)У затвердив склад місцевого підпільного обкому КП(б)У, першим секретарем якого було призначено О. Ф. Федорова. З цього часу й по березень 1943 р. він одночасно виконував обов'язки начальника обласного штабу партизанського руху та командира з'єднання партизанських загонів Чернігівщини. Саме тоді Олексій Федорович виявив здібності видатного організатора партизанської війни. Окремі невеликі загони народних месників, що створювалися на території області, під його керівництвом об'єдналися згодом у з'єднання, яке здійснювало операції не тільки на Чернігівщині, а й за її межами.

Так, уже восени 1941 р. О. Ф. Федоров сформував при підпільному обкомі загін, до якого було включено 186 партизанів. Керував ним спочатку другий секретар Чернігівського підпільного обкому КП(б)У М. М. Попудренко, а з листопада 1941 р. його очолював О. Ф. Федоров (комісар — В. О. Яременко). 9 січня 1942 р. обком партії доповідав ЦК КП(б)У, що перебував у радянському тилу: “Чернігівський обком діє на території своєї області. При обкомі — загін в 450 чоловік”¹.

Разом з обкомом загін перебував спочатку в лісах Корюківського, пізніше — Холминського районів. Партизани закладали бази, де зберігалося озброєння, продукти, різні матеріально-технічні засоби, медикаменти тощо. Згодом О. Ф. Федоров згадував: “Бази вирішили долю багатьох загонів. Населення не завжди могло нас харчувати, а у ворога ми почали відбирати продовольство вже значно пізніше, після того, як озброїлись за його рахунок”².

Водночас під керівництвом О. Ф. Федорова створювалися підпільні райкоми партії та первинні партійні організації. Загалом було організовано 3 міськкоми, 39 райкомів і 65 первинних парторганізацій.

Чернігівський обласний партизанський загін під командуванням О. Ф. Федорова і В. О. Яременка восени 1941 р. знищив приблизно тисячу ворожих солдатів і офіцерів, а також їхніх пособників, 69 автомашин, 24 мотоцикли, 5 складів з паливом і боєприпасами, висадив у повітря 5 залізничних мостів, пустив під укіс 5 ешелонів з людьми і технікою, захопив великі трофеї, змусивши ворога зосередити в районі його дій значні каральні сили. Однак партизани, провівши 2 грудня 1941 р. успішну операцію проти німецького гарнізону в с. Погорільці, в ході якої за годину знищили сам гарнізон, його склади з паливом і боєприпасами, 2 гармати, 18 мотоциклів і 9 автомашин.

Взимку і навесні 1942 р. загін провів ще ряд успішних бойових операцій. А коли ворог перекрив усі шляхи відступу з Єлінського лісу — місця дислокації чернігівських партизанів, вони вночі залишили ліс і відійшли в Орловську область.

18 травня 1942 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР О. Ф. Федорову за уміле проведення бойових операцій по знищенню техніки й живої сили ворога присвоєне звання Героя Радянського Союзу.

28 липня 1942 р. Чернігівський обласний партизанський загін за рішенням підпільного обкому партії об'єднався з Корюківським, Холминським, Перелюбським, Рейментарівським загонами. Таким чином створилося велике з'єднання партизанських загонів Чернігівської області на чолі з О. Ф. Федоровим (комісар — В. М. Дружинін). На початку 1943 р. воно налічувало 12 загонів загальною чисельністю 5462 чол.

У липні-серпні 1942 р. партизанський рух на території області значно посилювався. Гітлерівці, намагаючись ліквідувати партизанське з'єднання, виділили для цього значні сили регулярних військ, блокували

ліси, бомбили місця стоянок загонів. Після кількох серйозних сутичок з німецькими й угорськими військами в Холминському районі на Черкащині партизани під натиском ворога змушені були перебазуватися у Злинківські ліси Орловської області, а з середини серпня після кровопролитних боїв з фашистами непрохідними болотами почали просуватися в Гомельську область БРСР.

Пройшовши по території Чечерського, Кормського районів Гомельської і Краснопільського, Хотимського районів Могильовської області, з'єднання повернуло на Брянщину, а в жовтні 1942 р. — в Клетнянські ліси (Орловська область), де у цей час існував партизанський край, в якому концентрувалися Клетнянський і Мглинський російські партизанські загони, білоруські бригади і спеціальні частини Червоної армії загальною чисельністю майже 5 тис. чол.

2 жовтня 1942 р. за рішенням політбюро ЦК ВКП(б) О. Ф. Федорова було включено до складу нелегального ЦК КП(б)У, створеного для посилення партійного керівництва партизанським рухом на території України, а уже в листопаді він звітував на засіданні нелегального ЦК КП(б)У в Москві про діяльність партійних організацій і бойові дії партизанських загонів.

Про досягнення партизанів і підпільників Чернігівщини у боротьбі з ворогом та їхнього керівника повідомлялося в статті “Генерал Орленко * і його народ”, вміщеній 24 грудня 1942 р. в газеті “Известия”. А 25 грудня 1942 р. сам Олексій Федорович на сторінках газети “Правда” розповів про розвиток партизанської боротьби на території Чернігівської області.

Майже півроку дислокувалися федоровці в Клетнянських лісах, а в лютому 1943 р. з боями повернулися в рідні місця, якими були для них Єлінські ліси. Тут у березні 1943 р. за розпорядженням Українського штабу партизанського руху (УШПР) з'єднання під командуванням О. Ф. Федорова було поділено на два: на чолі з О. Ф. Федоровим і М. М. Попудренком.

11 березня 1943 р. згідно з рішенням, прийнятим 2 вересня 1942 р. на прийомі командирів партизанських загонів у Кремлі, з'єднання О. Ф. Федорова розпочало рейд з-під с. Єліне Щорського району Чернігівської області на Правобережну Україну і завершило його, йдучи здебільшого по білоруській території, 26 квітня поблизу білоруського населеного пункту Тартак Поліської області. Під час рейду партизани провели ряд бойових операцій, громлячи гарнізони противника, порушуючи його комунікації, керування і постачання військ, підтягували значні сили з фронту. Успіхи партизанів керованого О. Ф. Федоровим з'єднання і бойову майстерність їхнього командира високо оцінив уряд: у квітні 1943 р. О. Ф. Федорову присвоєне військове звання генерал-майора.

Наприкінці травня 1943 р. О. Ф. Федоров взяв участь у роботі наради членів нелегального ЦК КП(б)У, командирів і комісарів дев'яти найбільших партизанських з'єднань України, що відбулася в тилу ворога — в розташуванні партизанського з'єднання О. М. Сабурова — поблизу с. Картевичі БРСР. Виходячи із загального плану бойових дій партизанів України на весну-літо 1943 р., з'єднання О. Ф. Федорова незабаром після наради вийшло у Волинську область. Звідси й виникла його нова назва — Чернігівсько-Волинське.

2 червня тут створений Волинський підпільний обком КП(б)У ** (секретар — О. Ф. Федоров), який згодом керував діяльністю 11 райкомів КП(б)У, 31 первинної парторганізації, 50 підпільних антифашистських груп. Під його керівництвом діяли обком ЛКСМУ, 9 райкомів та 61 пер-

винна комсомольська організація. На цей час у з'єднанні працювали 22 первинні організації КП(б)У (400 комуністів) і 36 комсомольських організацій (625 комсомольців).

На Волині зі створенням Волинського підпільного обкому і з приходом з'єднання О. Ф. Федорова партизанський рух набрав особливого розвитку. Партизани деморалізували тили противника: висаджували в повітря мости, руйнували залізничні колії і шосейні дороги, пускали під укіс військові ешелони, знищували телеграфний і телефонний зв'язок, громили гарнізони. Саме партизанам цього з'єднання УШПР доручив паралізувати діяльність Ковельського залізничного вузла, що був одним з найважливіших пунктів, через який гітлерівці доставляли на фронт ешелони з військами і бойовою технікою, а назад вивозили награбоване майно. Розгорнулися активні бойові дії на комунікаціях ворога: Ковель — Сарни, Ковель — Рівне, Ковель — Брест, Ковель — Володимир-Волинський, Ковель — Хелм. У той же час командування з'єднання направляло окремі загони й на більш віддалені ділянки залізниці: Брест-Пінськ, Хелм-Люблін-Демблін та ін.

Операція під назвою “Ковельський вузол” проводилася з червня 1943 р. по квітень 1944 р. За цей час партизани висадили в повітря 603 ешелони і 8 бронепоездів. Основного удару фашистам було завдано в липні—жовтні 1943 р., коли було знищено 489 ешелонів з живою силою і бойовою технікою. Певною мірою завдяки цьому Червона армія успішно вела жорстокі бої з ворогом в ході Курської битви, під час визволення Донбасу і Лівобережної України.

4 січня 1944 р. генерал-майор О. Ф. Федоров за особливі заслуги в розвитку партизанського руху нагороджений другою медаллю “Золота Зірка”.

У квітні 1944 р. Чернігівсько-Волинське з'єднання було розформоване. На той час воно налічувало 5257 партизанів і вважалось одним з найбільших з'єднань, що діяли в роки Великої Вітчизняної війни на тимчасово окупованій ворогом території країни.

За час бойової діяльності на території СРСР і Польщі партизанські з'єднання під командуванням Олексія Федоровича (з'єднання партизанських загонів Чернігівської області і Чернігівсько-Волинське) провели 158 боїв з противником, знищили багато тисяч його солдатів і офіцерів, пустили під укіс 683 ешелони і 8 бронепоездів, висадили в повітря 47 залізничних і 84 шосейних мостів, 35 км залізничних колій, 26 нафтобаз, понад 100 військових складів, 12 танків, 87 автомашин тощо.

Одночасно з проведенням бойової діяльності у з'єднаннях, очолюваних О. Ф. Федоровим, була добре налагоджена розвідка й контррозвідка. Найбільш цінні дані передавалися командуванню Червоної армії. Партизани з'єднання проводили масово-політичну роботу серед місцевого населення. Вони організували 75 підпільних партійних груп чисельністю 335 чол.

У з'єднанні видавалася республіканська газета “Радянська Україна” накладом 800—1000 примірників, а також випущено 53 назви інших газет і листівок накладом 49300 примірників, прочитано 112 лекцій тощо.

Одразу після розформування Чернігівсько-Волинського з'єднання, за декілька місяців до завершення визволення території України від німецько-фашистських загарбників, О. Ф. Федоров виїхав у новостворену (30 березня 1944 р.) в складі УРСР Херсонську область, де очолював по січень 1949 р. Херсонський обком КП(б)У. У 1949—1950 рр. він навчається в

Академії суспільних наук при ЦК ВКП(б). У 1950—1952 рр. він — перший секретар Ізмаїльського обкому КП(б)У, в 1952—1957 рр. — перший секретар Житомирського обкому КП(б)У. З 1957 р. понад 20 років (по 1979 р.) очолював Міністерство соціального забезпечення УРСР. На цій посаді він багато зробив для поліпшення соціального забезпечення трудящих України. Велику увагу приділяв працевлаштуванню громадян республіки, їх санаторно-курортному лікуванню, особливо учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни.

З 1979 р. Олексій Федорович очолював Комісію у справах колишніх партизанів Великої Вітчизняної війни при Президії Верховної Ради УРСР, яка, крім великої довідкової роботи, пов'язаної із запитами установ, організацій і окремих громадян, значну увагу приділяла увічненню пам'яті партизанів і підпільників, що діяли у тилу німецько-фашистських окупантів.

Поряд з напруженою державною діяльністю О. Ф. Федоров багато часу віддавав партійній і громадській роботі. Він — депутат Верховної Ради СРСР I—XI скликань, Верховної Ради УРСР I—VI скликань. Був делегатом XVIII з'їзду ВКП(б), XIX, XX, XXV і XXVII з'їздів КПРС. На XIV—XXVII з'їздах компартії України обирався членом її ЦК. Працював членом президії і заступником голови Радянського комітету ветеранів війни, головою Київської секції цієї організації.

Олексій Федорович часто ділився спогадами з трудящими, зустрічався з партизанами Великої Вітчизняної війни, допомагав сім'ям загиблих партизанів. Велику роботу проводив як голова Республіканського штабу походів молоді по місцях революційної, бойової і трудової слави українського народу.

За видатні досягнення в організації партизанської боротьби на території України, керівництві бойовою діяльністю партизанських загонів, виявлені в боротьбі з ворогом доблесть і мужність та інші заслуги перед батьківщиною О. Ф. Федоров нагороджений 8 орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції, Суворова 1-го ступеня, Богдана Хмельницького 1-го ступеня, Вітчизняної війни 1-го і 2-го ступеня, Трудового Червоного Прапора, Червоної Зірки, багатьма медалями, за допомоги польським і чехословацьким партизанам — орденом Білого Лева 1-го ступеня і Грюнвальда II ступеня.

Незабаром після війни, в 1947 р., вийшла у світ книга О. Ф. Федорова “Підпільний обком діє”. Він одним з перших партизанських керівників зрозумів, яке велике виховне значення для майбутніх поколінь матиме досвід партизанської боротьби, а тому вирішив поділитися спогадами про героїчну діяльність у тилу ворога очолюваних ним Чернігівського і Волинського підпільних обкомів партії й про бойові дії двох великих партизанських з'єднань, що діяли під його керівництвом. Книга неодноразово перевидавалася, в тому числі іноземними мовами. Зібрані в ній документальні сюжети, що яскраво відображають незламність духу партизанів, їх готовність на самопожертву в ім'я свободи й незалежності Вітчизни, служать цінним посібником у патріотичному вихованні молодого покоління.

Радянська громадськість знає О. Ф. Федорова і як автора праці “Остання зима”, в якій розповідається про бойові подвиги народних месників на Волині взимку 1943—1944 рр. Названі книги О. Ф. Федорова покладені в основу багатосерійного телевізійного художнього фільму “Підпільний обком діє”.

9 вересня 1989 р. О. Ф. Федорова не стало. Його життя завжди буде прикладом відданості народові, Вітчизні. Громадяни України віддають йому — легендарному партизанському командирі, державному діячеві, вірному сину Батьківщини — данину глибокої поваги, великої вдячності і незабутньої пам'яті. На батьківщині — в Дніпропетровську — О. Ф. Федорову встановлено бронзовий бюст. Його іменем названа вулиця у м. Торез Донецької області.

¹ Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941—1945 гг.: В 3-х т. — К., 1975. — Т. 1. — С. 304.

² Ф е д о р о в О. Підпільний обком діє. — К., 1964. — С. 17.

* Псевдонім О. Ф. Федорова.

** Затверджений ЦК КП(б)У 23 червня 1943 р.

